

„Csokonai Vitéz Mihály csalhatatlan jövődölései”

APOKRIF CSOKONAI-JÓSLATOK KÉZIRATBAN ÉS PONYVÁN

VARGHA BALÁZS

I.

Csokonairól azt tartja a néphit, hogy jövődömondó volt. Ahogy *Hadházi István* 83 éves parasztember mondta: „Csokonai jövődölni is tudott. Ő jósolta meg, hogy 1940-ben még kutya se szeretne lenni, de 1950-ben még a sírjából is szeretne feljönni, olyan jó világ lesz.”¹

Milyen forrásokból táplálkozhatnak az efféle hiedelem?

Bizonyos, hogy van valami régi, *Csokonai*-előtti alapja a költő és a jövődömondó azonosításának. Niklán például *Berzsenyinek* tulajdonítanak olyan jóslatokat, hogy a szekerek ló nélkül fognak menni az utcán és az emberek röpöknek majd a levegőben.²

Aligha lehetne utánanyomozni, hogy az ilyen hiedelmekbe belejátszik-e a sámánhit ősi emléke. Ennek kutatása a néprajzosok feladata lehet.

Ha a jövődölés képességét ismert költőkkel hozzák kapcsolatba, eleve az a gyanúnk, hogy a hiedelmeknek valami irodalmi forrása lehet. Literátus emberektől, diákoktól, tanítóktól, papoktól kerülhetett a parasztokhoz valamiféle értesülés *Csokonai* jóstehetségéről.

Ezt a feltevésünket magának *Csokonainak* művei nem erősítik meg. Felvilágosult verseiben ő is beszélt az emberiség boldog jövőjéről, (mint minden valamirevaló költő akkoriban), de jóslatokat nem mondott. Sem a műveiben, sem a róla szóló emlékezésekben nem leljük nyomát annak, hogy tréfái között szerepelt volna a jövődömondás. Hiteles alapja nincs a jövődöléseiről szóló hiedelmeknek. Misztifikációival nem egyszer megnevettette és megharagította kortársait — ez az egy misztifikáció azonban, úgy látszik, nem tőle származik.

Az egész legenda *Csokonai* halála után keletkezett. Forrása egy jövődölés-sorozat, amely talán nem is Magyarországról származott s amely első alakjában kéziratban terjedt el, *Csokonai* neve nélkül, 1820—1830 körül. 1850 körül találunk olyan kéziratot, amelyet már *Csokonainak* tulajdonítja a jövődöléseket. 1866-ban a sajtóban közlik a *Csokonai*-jövődölést, mint kuriózumot. A hetvenes években verses ponyvafeldolgozások jelennek meg, szintén *Csokonai* névvel, attól kezdve egészen az első világháború végéig sokféle ponyvaváltozatban találkozunk „Csokonai csalhatatlan jövődölései”-vel. Sokszoros irodalmi forrása lehetett tehát azoknak a *Csokonai*-jóslatoknak, amelyek az újabb néprajzi gyűjtésekben felbukkantak.³

A jövődölés-sorozatnak — akár *Csokonai* névvel, akár más címmel szerepelnek, akár kéziratban, akár ponyván — szembetűnő közös vonásaik vannak. A címek, a verses vagy prózai bevezetők és záradékok eléggé eltérőek, a hason-

lóság a lényeges részben, az évszámsorozatban és a hozzáfűzött jövendölésekben van.

A leírás vagy megjelenés időpontjában az évszámok egyrésze már elmúlt. Ezeknek a múltbeli, s már beteljesedett jövendöléseknek az a szerepe, hogy bizalmat keltsenek a később következő évek jóslatai iránt.

A legrégebbi ismert sorozatok például 1811-gyel, a devalvációval kezdődnek. Akinek először jutott eszébe, hogy a jövendölésekhez Csokonai nevét tapassza hozzá, annak jó kronológiai érzéke volt. Mert ha az 1805-ben meghalt költő megjósolta a devalvációt, akkor bizonyára hitelt érdemelnek a későbbi évekre szóló jóslatai is. *Csokonai* neve frappánsabb hatást biztosított, mint az ilyesféle zavaros datálások: „... a 16-ik Lajos királynak megölése után ... a Karbonáriusok ellen való had után ... 1809-ik esztendőben, melyet követ a víz árja.”⁴

A jóslatsorozat eredete homályba vész. A legkorábbi, amit eddig találtam, 1822-es dátumú, és latin nyelvű.⁵ Egy másik kézirat a másolónak (*Fáy András*-nak?) ezzel a megjegyzésével záródik: „Csokonai Mihály jövendöléseinek leírása, de németbe sokkal értelmesebben olvastam”.⁶ Akár német, akár magyar volt az évszám-sorozat első összeállítója, szándékos játékot űzött az elmúlt és leendő dátumokkal, s számolt az emberek hiszékenységgel. Ha volt is esetleg régebbi minta az ismeretlen szerző előtt, az eddig előkerült jövendölés-sorozatok őstípusa 1820 körül keletkezhetett.

Ezt a jóslatok tartalmának változásából sejthetjük. Az 1810-es évekhez fűzött mondatok megtörtént eseményekre utalnak, de stílusuk már itt is titokzatos, zavaros:

1811. Rendkívüli vízáradások és pénzváltozások lesznek.

1814. A Francziák álhatatlanok lesznek a bajságban.⁷

Van olyan változat, amely pontosabban meghatározza a dátumokat, sőt *Napoleont* is megnevezi:

1814 a Francziák megveretnek.

1815 Bonaparte fogságba vitetik⁸

Waterloo-nak és a „száz nap”-nak ez az említése árulja el a történelmi hitelesítés szándékát.

Az 1820-as évektől a jövendölések már általánosabbak, földrengést, szűk esztendőt, savanyú bort ígérnek. Az egyik változat döghalált jósol, de nem 1831-re, hanem 1834-re. Ez a legbiztosabb jele, hogy itt már nem utólagos jövendölésről van szó.

A tizenkilencedik században keletkezett jövendölések a század végére a a világvégét ígérnek. Hogy ez pontosan melyik évben következik be, arról nincsenek egy véleményen, 1896-ot 97-et, 99-et is mondanak. De hogy a bibliai Utolsó ítélet a század utolsó éveiben beteljesedik, azt mindegyik megjósolja.

A világvégének előzményei közt nemcsak biblikus motívumok szerepelnek, hanem naív forradalmi és antiklerikális jóslatok is. Például: „Egy koronás fejedelem sem lesz Európában. Sem pap, sem pápa nem lesz.”⁹

Ez az eschatológikus tartalom még jobban elősegítette a jóslatok elterjedését, folklorizációját, mint *Csokonai* neve. Eleinte kedélyes szkepszissel másolták bele a sorozatot minden gyűjteményükbe irodalombarát úriemberek. A későbbi évekből azonban már primitív helyesírású, paraszti kéztől származó másolatokra is bukkanunk.¹⁰ *Cs. Szatmári* Károly, aki először közölte nyomtatásban

az állítólagos *Csokonai*-jövendölést, 1866-ban azt írja, hogy ez az irat „minden háznál — hol csak írni tudó egyén van — találhatóik . . .” „. . . a tiszántúli kerületben a nép szentnek hiszi.”¹¹

Nincs terünk arra, hogy a másolt változatok eltéréseit, egyezéseit elemezzük, talán nem is érdemlik meg ezek a naív szövegek a filológiai feldolgozást. Az eltérések ellenére is kétségtelen a közös eredet. A későbbi kéziratok már nem 1811-nél kezdik a sort, de meglelik a módját, hogy hitelesítő eseményekkel kapcsolják össze a kezdő évszámokat. A történelem néhány előre leírt évszámmal is megtette ezt a tréfát, hogy utólag beteljesítette. Így például az 1866-ban nyomtatásban közölt változat azt jósolja 1867-re: „Az ausztriai házban új király jelenik meg.” Ugyanez a szöveg más kéziratban is szerepel, tehát nincs okunk arra, hogy a közlőt lojális hamisítással, a kiegyezés előzetes propagálásával gyanúsítsuk. Egyszerűen véletlenről van szó, s ezek a véletlenek is hozzájárultak ahhoz, hogy a *Csokonai*-jövendöléseket a tiszántúli nép „szentnek higye”.

A *Csokonai*-jövendölések kéziratban elterjedése adhatta az ötletet ponyvanyomtatványok kiadójának, hogy a nép hiszékenységéből hasznot húzzanak.

Az 1876—1918 közti időben nyolc ilyen ponyvanyomtatványról tudok. A ponyvafüzetek különböző terjedelemben, s különböző szövegezésben adják a lényegében azonos jövendölés-sort. Több olyan kiadást láttam, ahol a *Csokonai*-jósolatok már csak helytöltő anyagként szerepelnek „borzasztó gyilkosságok” leírása mellett. Más füzetekben viszont rövidebb-hosszabb versekkel, vagy prózai magyarázatokkal megbővítve találjuk meg az alapszöveget. Már a *Cs. Szatmári* közölte jövendölésekhez is járult egy rövid verses intés:

„1897. Utolsó ítélet: egy akol és egy pásztor, s mennyei Jeruzsálem.

Ekkor vége lesz az
Egész nagy világnak.
Ember! vedd gondolóra
Mivoltát azoknak.”

A ponyvanyomtatványok egyrészének címlapján ajánló rigmust olvasunk, amelynek stereotíp bevezető sorai:

„Ilyet senki más nem csinál:
Csokonai Vitéz Mihály!
Kinek nem is akad párja
Ebbe a rongyos világba.”

A három legkésőbbi nyomtatvány — mindhárom mezőtúri kiadás — ezzel a rigmussal végződik:

„Öröme virradunk, akik ezt megérjük,
Népünk haladását boldogságát nézzük.
A népnek atyjai könnyítnek a terhen,
Hogy a szegénynek is úri dolga legyen.”

Az igényesebb ponyvaszerkesztők nem elégedtek meg effajta kurta vers-toldalékokkal, hanem verses jóslatokat, sőt históriákat írtak a jövendölésekhez. *Csokonai* költő-híre is így kívánta, de a ponyva olvasóközönsége is igényelte a verses ráadást.

Az ismert legkorábbi nyomtatvány 1876-ban jelent meg ilyen címmel: „Csokonay Vitéz Mihály utazása az égbe és jövődölése. Írta Ördögárokai János . . . Nyomatott Bartalits Imrénél”.

A hangzatos álnevet használó vérfagyasztó és kedélyes motívumokat kever össze verseiben. A haldokló *Csokonai* ágyánál megjelenik csontváz alakban a halál, de *Csokonai* kívánságára huszárruhára eszeréli át jelmezét. A Göncöl-szekerén felkocsiznak a mennybe, itt Mihály árkangyal megvendégeli ujonnan érkezett druszáját. *Csokonai* az ismeretlen mennyei étkek helyett füstölt sonkát, túrósbélest s hasonló földi jókat kér, s meg is kapja a csikóbőrös kulaccsal együtt. Lelke fenn is maradt a mennyországban, testét, amely ott feküdt a halálos ágyon, eltemették „nagy cantussal”. A fiókjában talált jövődölések így hangzanak.

Ez a gyarló vers, amelyet hihetőleg egy félrecsúszott pályájú újságíró rögtönzött *Bartalits* nyomdász számára néhány forintért, kitűnően alkalmazkodott olvasóinak ízléséhez, s maradandó hatást keltett. Biztosra vehetjük, hogy több kiadást megért, s variánsai is születtek. Más évszámú példányát egyelőre nem találtam, de meglepő módon a szájhagyományból bukkantak elő a verszet töredékei 1955-ben, a *Csokonai*-emlékezés pályázat során.

Id. *Szabó* Vince hajdubagosi lakos 79 éves korában írta le a *Csokonairól* szóló verseket. Mint kísérelésében elmondja, fiatal korában, tehát évtizedekkel ezelőtt Forroencsen kapta meg a *Csokonai* pokolbeli útjáról szóló könyvet, de csak néhány napig volt nála. Azóta is hiába kereste, de emlékezetből le tudja írni egyrészét. (Részletet közöltem belőle a *Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítőjében*, 1955. 1—2. m. 23. 1.)

Témánk szempontjából az az érdekes, hogy a *Szabó* Vince emlékezetében megőrzött vers három fontos motívuma: a Halál átöltözése huszárruhába, az utazás a Göncöl szekerén és a mennyei lakomázás tartalmilag megegyezik az Ördögárokai János néven 1876-ban kiadott ponyvanyomtatvány versével. A két vers alapanyaga azonban különbözik. Az a „könyv” tehát, amelyet *Szabó* Vince olvasott, későbbi ponyvanyomtatvány lehetett, vagy az ő emlékezetében keveredett össze a *Csokonairól* szóló vers egy másik ponyvafüzet anyagával. Bizonyosat erről nem tudhatunk, mert olyan nyomtatvány nem került elő, amely több részletében megegyezik az 1955-ben lejegyzett szöveggel. Ez a példa mutatja, hogy ponyván megjelent *Csokonai*-jövendölések milyen mélyen megrögződtek a nép emlékezetében.

A ponyvára került *Csokonai*-jövendölések nagyrészében feltűnik a fölényes, tréfálkozó hang. Mintha a szerző ezzel akarná demonstrálni, hogy az egész jövődölést ostobaságnak, népámításnak tartja. Úgy gondolkozhattak a szerzők, hogy aki ezt a tréfás zagyva szöveget komolyan veszi, az megérdemli, hogy ilyet kapjon, aki pedig nem hisz benne, az legalább mulasson rajta.

Már az *Ördögárokai* János nevével jelzett 1876-os füzetben is érzik a szerző szándékos distanciája a megverselt témától. Egészen nyilvánvaló ez az 1899-ben kelt mezőtúri jövődölésben. A bevezető vers az idézett stereotíp négy sor után így folytatódik:

Benne van a világ vége,
A háború meg a béke.
Sárkány kígyó krokodilus
Forradalom szocilizmus,
Szóval annyi mindenféle
Hogy öröm venni belőle.

A jövendölés-sorozatban egymást érik a tréfák, amelyekhez hozzá kell képzelnünk a históriaárus hangos deklamálását és a körülötte álló hallgatók kacagását:

1840. Ezen évben azon nevezetes dolog történik, hogy nem történik semmi, Európa bámulna, de hogy nincs mit bámulni, nem bámul.

1841. Több beteg ember meghal, azonban igen sok életben marad, mert a koporsó ára felszökik...

1845. Az egész világ nagy változások elé néz, de lesz alkalma utánna is nézni...

1874. Szünni nem akaró éljenzés.

1875. Tetszés minden oldalról.

1876. A szónokot számosan üdvözlük.

Hogy a ponyvafüzetek szocializmust, forradalmat emlegetnek, a szegény népnek közeli boldogulását hirdetik, ez csak a kiadók élelmességére mutat. Ezekkel a népszerű szólamokkal is csak a kelendőséget akarták emelni.

A Csokonai-jövendölések utolsó korszakában is akadt egy sajtóságosan bevált jövendölés. Az egyik legkésőbbi, 1913-ban megjelent nyomtatványban ezt olvashatjuk:

1914. A balkánháború kitörése...

1915. Nagy világháború lesz...

Bár ennek a kiadványnak megjelenési évében, sok jele volt már a készülő világháborúnak, nem gondolhatjuk, hogy a mezőtúri ponyvás tudatosan jóslt ilyet. Egyszerűen ráhibázott a bekövetkező háborúra, s ezzel még utóljára újabb tápot adott a *Csokonai* jóstehetségéről elterjedt, s nagyrészt ponyvanyomtatványokból származó népi hiedelmeknek.

A jövendölések bibliográfiai adatai

1. 1822.

Prophetia Neapoli in crypta Pior[um] Benedictor[um] in Laminea [!] cuprea inventa, inde post Bellum Carbonarior[um] finitum allata

Latinnyelvű jövendölés-sorozat 1811-től 1899-ig, összesen 15 évszámmal. *Csokonai* neve nem szerepel benne.

Az OSzK Kéziratáár Oct. Hung. 1115. sz. kötetének 28/b lapján. A kötet D. S. (talán *Dézy* Sándor) mindenes gyűjteménye volt, bejegyzései 1830 körüli időből valók. *Csokonai* sok műve szerepel itt, egyebek közt a *Gerson le Malheureux* c. darab teljes szövege.

2. 1843 előtt.

Magyar Próféciák vagy jövendölések. Utóirata: melyek a 16-ik Lajos király megölése után Neapolisban arany táblán a Benediktinusok kr. ptájában a Karboneriusok [!] ellen való had után találtattak 1809-ik esztendőben, melyet követ a víz árja.

Tizenhárom dátum, 1811-től 1899-ig.

Sz. J. (id. *Szinnyei* József) közölte a *Vasárnapi Ujság* 1866. 39. számában, a 471. lapon „Még egy pár meghíúsult jövendölés” címmel. A közlemény címe *Cs. Szulmári* Károly cikkére utal, amely két számmal előbb jelent meg a *Vasárnapi Ujságban*. *Szinnyei* a bevezető sorokban azt írja, hogy 1843-ban Rév-Komáromban másolta le egy régibb kéziratból. Nem tartja kizártnak, hogy *Csokonai* vitte magával Debrecenből Komáromba, bár *Csokonai* neve nem szerepelt a kéziratban.

3. 1850 körül.

Címnélküli jövendölés-sor. Utóirata: *Csokonai Mihály jövendöléseinek leírása, de németbe sokkal értelmesebben olvastam.*

Huszzonegy dátum, 1811-től 1899-ig.

Az OSzK Kézirattár Oct. Hung. 368-as kötetének 34 a—35/b lapján. A kötetben *Kávásy István* és *Kondor Zsigmond* neve szerepel, de később *Fáy Andrásé* volt, s a jövendőléssor valószínűleg az ő kézírása. A kötetben szerepel *Vörösmarty Görgey*-verse, *Sárosi Farsangi dal*-a, ennek alapján következtethetünk a másolás dátumára.

4. 1861. febr. 23.

Csokonai Vitéz Mihály jövendőlései.

Nyolcvanhat dátum, 1811-től 1896-ig, tehát minden esztendőre.

Déri Múzeum Néprajzi Adattára 115. sz. Kézirat. A címlapon: *Pávay Juliánna sajátja. Irta Pávay Gábor.*

5. Dátum nélkül.

Vitéz tsokonáji mihálynak jövendőlései.

Negyvenkilenc dátum, 1847-től 1897-ig minden évre.

Déri Múzeum Néprajzi Adattára 327-1 sz. kézirat.

6. 1866 előtt.

Csokonai jövendőlései.

Hatvannégy dátum, 1834-től 1897-ig minden évre.

Vasárnapi Újság 1866. 37. sz. 447. l. Cs. Szatmári Károly közleménye „Csokonai mint jövendőmondó” címmel. A magyarázó szöveg megemlíti, hogy egyik kézirat „Csokonai jövendőlései” cím olvasható, másikon „Jövendölések, melyek találtattak Nápolyban, a benediktinus barátok kriptájában faragott terméskőre kimetszve.”

7. 1876.

Csokonay Vitéz Mihály u'azása az égbe és jövendölése. Irta Örlögároki János.

Negyvenhét dátum, 1837-től 1899-ig.

Ponyvanyomtatvány az OSzK Aprónyomtatványtárában. Impresszuma: Budapest 1876. Nyomatott Bartalits Imrénél.

8. Dátum nélkül.

Csokonai jövendőlései mely Nápolyban találtatott e század elején.

Nyolcvanhét dátum, 1811-től 1896-ig minden évre.

Ponyvanyomtatvány a Déri Múzeum Néprajzi Adattárában 327/1 sz. A címlap szakadt, az impresszumból csak ennyi olvasható: ... áts Imre könyvnyomdája. A jövendölések után nyole versszak.

9. 1899.

Csokonai Vitéz Mihály hírneves poétának csalhatatlan jövendőlései.

Kilencven dátum, 1821-től 1910-ig minden évre.

Ponyvanyomtatvány az OSzK Aprónyomtatványtárában.

Impresszuma: Kiadja: Nagy Károly. Nyom. Dolesch és Braun könyvnyomdájában Mezőtúr, 1899. 257. A címlapon és a jövendölések előtt versek.

10. 1902.

Csokonai Vitéz Mihály csalhatatlan jövendőlései.

Két dátumsorozat, az egyik 1900-tól 1910-ig, versben, a másik 1901-től 1910-ig, prózában, minden évre.

Ponyvafüzet, OSzK L. eleg. m. 424. f. sz. Impresszuma: Budapest 1902, Nyomatott Budapesten Bagó Márton és fiánál. A füzetben versek és imák is vannak. A címlapon egyebek közt ez olvasható: „A világ vége 1821-től 1910-ig” — a füzetben azonban csak 1900-zal kezdődnek a jövendölések.

11. 1903.

Csokonai Vitéz Mihály jövendőlései.

Tíz dátum, 1901-től 1910-ig minden évre.

Ponyvanyomtatvány az OSzK Aprónyomtatványtárában. Címlapja: A „Friss Újság” július 13-iki számából átvéve. Barabás Béla véres beszámolója Nagyváradon. A katonaság kétszer sortüzet adott. Hogy kezdődik a forradalom? Kiadják Nagy Károly és Csató Ignác. (stb.) Nyom. Gyiko K., utóda Kanyó Antal, Mezőtúron. 1903. 421.

12. 1908.

Csokonai Vitéz Mihály csalhatatlan jóvendölései és hogy kezdődik a világ vége.

Kilenc dátum, 1908-tól 1916-ig.

Ponyvanyomtatvány az OSzK Aprónyomtatványtárában.

A címlapon a Csokonai-jövendölések és a hozzá tartozó versek mellett ez a cím is szerepel: Csizmadiafogás és csizmadiabücszütató, vagy mikor a csizmadia borjút ellett. Impresszuma: Kiadták Nagy Károly és Csató Ignác. Kanyó Antal könyvnyomdája, Mezőtúr. 1908.

13. 1913.

Csokonai Vitéz Mihály jóvendölései.

Tizenegy dátum, 1910-től 1920-ig minden évre.

Ponyvanyomtatvány az OSzK Aprónyomtatványtárában. A címlapon a Csokonai-jövendölés nem szerepel, csak ez a cím: A paraszt Borgia Lukréciát, aki megölette férjét a szeretőivel, Déván akasztófára ítélték... stb. Impresszuma: Kiadja Nagy Károly. Török Ignác könyvnyomdájából. Mezőtúr, 1913.

14. 1913.

Csokonai Vitéz Mihály jóvendölései.

Nyolc dátum, 1913-től 1920-ig.

Ponyvanyomtatvány az OSzK Aprónyomtatványtárában. A címlapon: A nagyszénási borzasztó gyilkosság Kiscsákó mellett, hogy ölték meg Németh Jánost, Szendi Horváth Mária és György nevű testvére... stb. (még két gyilkosság). Impresszuma: Kiadják Nagy Károly és Csató Ignác. Nyomtatott Kis Kálmán könyvnyomdájában Mezőtúr, 1913.

15. 1918.

Csokonai Vitéz Mihály csalhatatlan jóvendölései.

A címlapon meg: IV. Károly király koronáztatása. Mezőtúr 1918. Nagy K. Leírása Kozocsa: Magyar Könyvészet 1920—1920.

Jegyzetek

1. *Enyedi József* tanár gyűjtése, 1954.
2. *Viktor János* gyűjtése, 1955. Idéztem *Berzsenyi* c. könyvem 75. lapján.
3. A töredékesen közölt, vagy csak utalásokból ismert hiedelmek mellett (égből pottyant Csokonai-levél) különleges figyelmet érdemel *Fedics Mihály* meséje a könyvből jóvendölő *Csokona*iról. Gyűjtötte és közölte *Ortvay Gyula*. *F. M. meséi* 1940. 370—374. Ennek a mesének motívumai nincsenek kapcsolatban a ponyván elterjedt jóvendölésekkel.
4. Még egy pár meghíusult jóvendölés. *Sz. J.* (id. *Szinnyei József*) közleménye a *Vasárnapi Újság*. 1866. szept. 30-i számában, 471. l.
5. OSzK Kézirattár, Oct. Hung. 1115. 28/b.
6. OSzK Kézirattár. Oct. Hung. 380. 34a—35b.
7. u. o.
8. Déri Múzeum Néprajzi Adattára. 115. sz. kézirat.
9. *Vasárnapi Újság*. 1866. 39. sz. 471. l.
10. Déri Múzeum Néprajzi adattára 327—1. sz. kézirat.
11. *Vasárnapi Újság*, 1866. 37. sz. 447. l.